

ОСОБЛИВОСТІ СТАНУ ТА ПРОТИДІЇ ВОЄННО-КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УРСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941-1942 РР.): ІСТОРИКО-КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Греченко В. А., Сокурєнко В. В.

Розкрито причини та основні прояви воєнно-контекстуальної злочинності в Україні на початку німецько-радянської війни (1941-1942 рр.), виявлено її особливості, основні напрями діяльності міліції щодо протидії їй. Упродовж 1941-1942 рр. збереглися та кількісно зросли колишні категорії порушень закону, а також з'явилися деякі нові: мародерство, поширення хибних провокаційних і панічних чуток, порушення правил світломаскування, військове та трудове дезертирство в масовому масштабі. Причини воєнно-контекстуальної злочинності є специфічними. Перше - окупація німецькими військами значної частини європейської території Радянського Союзу привели восени 1941р. до втрати віри у перемогу над ворогом. На зайнятих німцями землях ця обставина вела до колабораціонізму, а на тих, що залишилися під контролем Москви, - до різних форм непокорі владі. Другою причиною було різке зниження життєвого рівня більшості населення країни. Багато злочинів, які відбувалися у воєнні роки, мали на меті отримання засобів для фізичного виживання. Серед них явно переважали крадіжки всіх видів, тоді як випадки розбоїв та бандитизму були не так поширені. Третьою причиною слід назвати численні недоліки внутрішньої політики держави. Важливу роль у постійному підвищенні числа злочинців зіграла тоталітарна система, що панувала в 1940-ті роки, із загальним примусом та насильством. Четвертою важливою причиною був брак кваліфікації правоохоронців. П'ятою причиною значного рівня воєнно-контекстуальної злочинності в 1941-1942 рр. слід також вважати і позицію населення, його особливий менталітет. Радянські громадяни не мали достатньо високої культури праці і часто порушували встановлені державою правила. Шосте - доступність зброї в умовах війни. Особливостями протидії злочинності було те, що вона відбувалася в умовах перманентних бойових дій, суттєвих змін конфігурації фронту, переміщень величезних груп населення, боротьби зі шпигунством, державною зрадою, а також дезертирством.

Ключові слова: Україна, Друга світова війна, 1941-1942 роки, міліція, воєнно-контекстуальна злочинність, дезертирство, бандитизм, кримінологія війни, воєнно-насильницька злочинність.

Grechenko V. A. Sokurenko V. V. Features of criminal crime prevention during world war II (1941-1942)

The causes and main manifestations of war-related crime in Ukraine at the beginning of the German-Soviet war (1941-1942) are revealed, its features are revealed, and the main areas of police activity in countering it are revealed. During 1941-1942, former categories of violations of the law were preserved and increased quantitatively, and some new ones also appeared: looting, spreading of false provocative and panic rumors, violation of the rules of camouflage, military and labor desertion on a mass scale. The main causes of war-contextual crime are specific. The first was the occupation by German troops of a large part of the European territory of the Soviet Union in the fall of 1941. to the loss of faith in victory over the enemy. In the lands occupied by the Germans, this circumstance led to collaborationism, and in those that remained under the control of Moscow, to various forms of disobedience to the authorities. The second reason was a sharp decline in the standard of living of the majority of the country's population. Many crimes that took place during the war years were aimed at obtaining means for physical survival, that is, it was about banal survival in the difficult conditions of war. Thefts of all kinds clearly predominated among them, while cases of robbery and banditry were not so common. The third reason should be called the numerous shortcomings of the state's internal policy. An important role in the constant increase in the number of criminals was played by the totalitarian system that prevailed in the 1940s, with general coercion and violence. The fourth important reason was the lack of qualifications of law enforcement officers. The position of the population, its special mentality, should also be considered as the fifth reason for the significant level

of war-related criminality in 1941-1942. Soviet citizens did not have a sufficiently high work culture and often violated the rules established by the state. Sixth, the availability of weapons in wartime contributed to the increase in crime. The specifics of combating crime were that it took place in conditions of permanent hostilities, significant changes in the configuration of the front, movements of huge population groups, the fight against espionage, treason, and desertion..

Key words: *Ukraine, World War II, 1941-1942, militia, war-related crime, desertion, banditry, war criminology, war-violent crime.*

Постановка проблеми. Воєнно-контекстуальна злочинність - той сегмент кримінальної активності, який відтворюється у контексті збройного конфлікту, війни, себто детермінований війною та/або обставинами послабленого соціального контролю у зв'язку з війною. Трагізм будь-якої війни, а надто світової, навряд чи може бути адекватно описаний в межах однієї науки, чи взагалі засобами слова. Однак вважаємо, що не помилились, якщо стверджуватимемо: кримінальна активність населення продовжувала залишатися важливою проблемою та невід'ємною частиною життя радянського суспільства як до, так і під час німецько-радянської війни. Однак саме в контексті війни вона набула особливих своїх рис. Найбільший військовий конфлікт в історії нашої країни і всього людства мав тотальний характер. Держава не тільки вела збройну боротьбу із зовнішнім ворогом на фронті, але й одночасно прагнула не допустити краху тилу. Одним із напрямів боротьби за міцність тилу стало протистояння зростаючій воєнно-контекстуальній злочинності, в тому числі дезертирам із збройних сил та з трудового фронту, державним зрадникам, колаборантам. Ця тема є гостроактуальною і сьогодні, в умовах російсько-української війни, коли досвід протидії злочинності у роки Другої світової війни має не лише суто наукове, але й суттєве практичне значення.

Стан дослідження проблеми. Упродовж останніх років в Україні було опубліковано кілька наукових праць, де досліджувалися різні аспекти діяльності органів правопорядку УРСР в період німецько-радянської війни. Серед них слід виділити дисертації Д. Б. Лобоженка «Міліція радянської України в період 1941-1945 років: історико-правове дослідження» (2016 р.) [1], С. А. Саблука «Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр.» (2017 р.) [2], О. В. Пристайко «НКВС-МВС УРСР (1934-1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове

дослідження)» (2021 р.) [3], монографію Бандурки О. Н., В. А. Греченка, О. Н. Ярмиша «Міліція в Україні в роки німецько-радянської війни та повоєнний період (червень 1941 - березень 1953 рр.) (2023 р.) [4]. Деякі елементи даної проблематики висвітлювалися також у статті Бандурки О. М. та Греченка В. А. «Діяльність міліції Харківщини у 1941 році (воєнний період) (До 80-річчя початку німецько-радянської війни)» (2021 р.) [5]. Проте, незважаючи на ґрунтовний характер цих робіт, вони не вичерпують дослідження даної теми і деякі важливі компоненти даної проблематики в них розглядаються частково. Перш за все, вони мають історичний характер. Нас же цікавить історико-кримінологічний аспект досліджуваної проблематики, адже незасвоєні уроки історії, в тому числі й у сфері протидії злочинності, змушують повторювати допущені помилки. А цього слід уникати. Отже, вказана тема не знайшла ще свого повного висвітлення.

Мета статті. У цій науковій розвідці автори поставили за мету дослідити кримінологічно значущі аспекти воєнно-контекстуальної злочинності та діяльності радянської міліції щодо протидії їй у 1941-1942 рр. Ця мета конкретизується в таких завданнях:

- встановити найбільш значимі індикатори стану воєнно-контекстуальної злочинності за вказаний період та на визначеній території;
- виявити основні причини воєнно-контекстуальної злочинності у вказаний період;
- проаналізувати основні заходи протидії воєнно-контекстуальної злочинності у досліджуваній період.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 1941-1942 рр. збереглися та кількісно зросли ординарні категорії порушень закону, а також з'явилися деякі нові, воєнно-контекстуальні: мародерство, поширення хибних провокаційних і панічних чуток, порушення правил світломаскування, військового та трудового дезертирства в масовому масштабі та низка інших.

Серед основних причин воєнно-контекстуальної злочинності в початковий період німецько-радянської війни слід виділити наступні. *По-перше*, бойові дії, що не припинялися, на радянсько-німецькому (Східному) фронті і окупація німецькими військами значної частини європейської території Радянського Союзу привели восени 1941р. до втрати віри у перемогу над ворогом. На зайнятих німцями землях ця обставина вела до колабораціонізму, а на тих, що залишилися під контролем Москви, - до різних форм непокори владі. Тут

можна виділити дезертирство з лав збройних сил і з трудового фронту. З початком війни дезертирство з лав Червоної армії набуло значних масштабів. Лише у період із 22 червня і до кінця 1941 року органи НКВС СРСР затримали понад 710 тис. дезертирів-військовослужбовців і понад 71 тис. ухильників від мобілізації [4, с.139]. Однак поразки Червоної Армії у початковий період війни породили у представників кримінального світу відчуття швидкого кінця Радянської влади, що вело до активізації «кримінально-злочинного елемента».

Поразки Червоної армії, її відступ з України, Білорусії, Прибалтики, багатьох регіонів Росії, призвели до величезної хвилі біженців з цих районів, де у глибокий тил СРСР, міграції із Заходу на Схід країни тисяч підприємств та організацій з мільйонами людей. За останніми підрахунками вчених з України у 1941-1942 рр. було евакуйовано 3,5 мільйони мешканців та 1500 підприємств [6]. Слід відзначити також такий, здавалося б, тривіальний факт. Нальоти німецької авіації у прифронтових районах та пов'язана з цим певна паніка та обов'язкове затемнення міст та інших населених пунктів створювали сприятливі умови для скоєння злочинів.

Проте рівень злочинності не знижувався й у наступні роки, коли у війні настав перелом, тому слід виділити *другу* причину її незмінно високого рівня - різке зниження життєвого рівня більшості населення країни. Багато злочинів, які відбувалися у воєнні роки, мали на меті просто добути їжу, тобто мова йшла про банальне виживання у важких умовах війни. Серед них явно переважали крадіжки всіх видів, тоді як випадки розбоїв та бандитизму були набагато рідкіснішими. Люди часто потрапляли до місць позбавлення волі за вкрадені овочі з городу чи продовольчі картки.

Третьою причиною порівняно високого рівня злочинності слід назвати численні недоліки внутрішньої політики держави. Важливу роль у постійному підвищенні числа злочинців зіграла тоталітарна система, що панувала в 1940-і роки, із загальним примусом та насильством. Починаючи з літа 1940 р., тобто після розгрому Німеччиною західних держав, Радянський Союз активізував масштабні військові приготування, розпочаті в 1930-ті роки. У зв'язку з цим держава розпочала кампанію за підвищення дисципліни в промисловості, що вело до збільшення кількості заарештованих за її порушення робітників.

З початком німецько-радянської війни життя робітників на підприємствах, службовців залізниць

та інших видів транспорту ще більше нагадувати армійське. Обмеження, що вводилися державою, (7-денний робочий тиждень, тюремний термін за самовільне залишення роботи, виправно-трудова робота за прогул), дуже серйозно «вдаряли» по робітниках, тому цілком природно, що далеко не всі з них витримували такий ритм роботи. Через великі втрати РСЧА в техніці та гостру необхідність її якнайшвидшого поповнення, цей ритм не знижувався. При цьому забезпечити прийнятні умови праці та життя працівників заводів та фабрик держава не могла, наслідком чого стали як їхні часті хвороби, іноді з летальним кінцем, так і значне «трудова дезертирство».

Подібна ситуація була й на будівництві оборонних споруд 1941-1942 рр. У спецбудівництві брали участь мобілізовані з міст та сільської місцевості люди, а також військовослужбовці та ув'язнені. Фактично це була праця дилетантів, які використовували найпримітивнішу техніку і досягали успіху завдяки масовості. Незважаючи на контроль за виконанням плану з боку співробітників НКВС, умови роботи незмінно залишалися надто важкими. Тому дезертирство з будівництва укріплень було рідкістю. Тим самим держава, вводючи жорстку дисципліну на виробництві та підвищуючи міру відповідальності за її порушення, значною мірою сприяла кількісному зростанню злочинності в СРСР.

Четвертою важливою причиною помітної криміналізації суспільства у роки війни був брак кваліфікації правоохоронців. Як чітко свідчать архівні документи, підготовка працівників міліції не була достатньою для вирішення складних завдань. Ситуація посилювалася поганою організацією чи повною відсутністю командирського навчання у міліції. Тим часом відзначаються факти використання малодосвідчених, часом непідготовлених міліціонерів у різних операціях - це схоже на те, як на фронті посилалися в бій погано навчені новобранці. Міліція та прокуратура перебували навіть у гіршому, у порівнянні з Червоною Армією, становищі: їхня діяльність вважалася другорядною, а тому досвідчених співробітників цих структур регулярно відправляли до лав збройних сил. Ця обставина зумовлювала подальше зниження рівня підготовки органів правопорядку. Серед особливо характерних недоліків міліцейської системи слід назвати недостатню дисциплінованість, низьку грамотність та загалом невисокий рівень загальної культури. Міліціонери, особливо у сільській місцевості, мали низький рівень життя, були слабо забезпечені найнеобхіднішим, включаючи зв'язок та транспорт.

П'ятою причиною незмінно високого рівня злочинності в 1941-1942 рр. слід також вважати і позицію населення, його особливий менталітет. Радянські громадяни не мали високої культури праці і часто порушували встановлені державою правила. Прикладом цього були регулярні порушення режиму світломаскування в тилі в регіонах країни, прогули, запізнення на роботу, інші порушення трудової дисципліни. Що стосується дезертирів зі збройних сил, то чимало людей, протягом початкового етапу війни, також не надавали допомоги органам правопорядку, оскільки спочатку дезертири не завдавали їм зла. Лише згодом ситуація зазнала змін, проте певні симпатії до кримінального світу зберігалися у народі, що виражалося у популярності елементів так званої «блатної» культури серед молоді.

По-шосте, збільшенню злочинності сприяла доступність зброї. У великій кількості вона залишалася на полях битв, на складах озброєнь і боєприпасів при відступі радянських військ, перебувала в тилі з евакуйованими і з неорганізованим потоком біженців. Якщо у мирний час міліція вилучала десятки та сотні одиниць вогнепальної зброї, то тепер рахунок пішов на тисячі. На озброєнні кримінальних угруповань була не тільки легка стрілецька зброя, а й автомати, кулемети та гранати. Тільки за 1942-1943 рр. у населення було вилучено майже 110 тисяч одиниць вогнепальної зброї [4, с. 142].

Особливостями протидії злочинності було те, що це відбувалося в умовах війни, суттєвих змін конфігурації фронту, переміщень величезних груп населення, перепліталося з боротьбою з шпигунством, дезертирством та державною зрадою, проявами колабораціонізму.

З початком німецько-радянської війни у 1941 р. збільшилася кількість випадків ухилення від призову на строкову військову службу та дезертирства з Червоної Армії. Це було пов'язано з негативним ставленням частини населення України до радянської влади та її довоєнної політики. Широке застосування репресивних методів, низка непопулярних експериментів в економічній та соціальній політиці спричинили формування серед значної частини суспільства негативного ставлення до пануючих владних структур. Ситуація, що склалася в УРСР (і не тільки), дала підставу історикам характеризувати її як кризу лояльності щодо радянської влади [2, с. 216]. Передвоєнні репресії, насильницька колективізація та голодомор вилилися у небажання частини громадян захищати сталінський режим. Ховаючись у різних місцях та

проживаючи на нелегальному становищі, дезертири об'єднувалися в кримінальні групи, займалися розбоями, пограбуваннями, крадіжками та іншими видами кримінальних злочинів.

Тому вже 28 червня 1941 р. з'явилася міжвідомча директива, яка передбачала у випадку дезертирства чи потрапляння в полон військовослужбовців та за сприяння окупантам цивільними особами репресії членів їхніх родин. Цей спільний наказ НКДБ, НКВС і Прокуратури СРСР фактично пролонгував дію інструкції НКВС СРСР від 10 грудня 1940 р., оголошену наказом цього ж відомства на виконання спільної постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 7 грудня 1940 р. «Про притягнення до відповідальності зрадників Батьківщини і членів їхніх родин». Було встановлено порядок притягнення до кримінальної відповідальності зрадників Батьківщини (цивільних і військових) та членів їхніх родин, а слідство у справах родичів осіб, які втекли за кордон, було покладено на органи НКДБ. У разі затримання громадян СРСР при «спробі нелегального перетину кордону» протягом десяти днів приписувалося здійснювати відповідні процесуальні дії і передавати матеріали до регіональних органів державної безпеки для притягнення згаданих осіб до кримінальної відповідальності, а членів родин «перебіжчиків» наказувалося відправляти на заслання [4, с. 147].

В умовах війни на території України все більшого поширення набував бандитизм із розбійними нападами, метою яких було заволодіння матеріальними цінностями та продовольством. Протидія цьому явищу обмежувалася поступовою втратою контролю за ситуацією в умовах прискорення відступу після поразки під Києвом і зневірою багатьох громадян у можливості перемоги. При цьому позиція частини місцевого керівництва, яке тікало в тил (часто прихопивши з собою державні гроші, матеріальні цінності чи продовольство), створювала впевненість у можливості загальної поразки СРСР у війні. Розкрадання громадських цінностей стало однією з причин того, що часто місцеві селяни намагалися перешкодити проведенню евакуації. Прагнення пересічних людей вижити у складних умовах війни призводило до незаконного з точки зору представників радянського керівництва привласнення державного майна під час відступу Червоної Армії. Втілення у життя тактики «випаленої землі» під час відступу частин Червоної Армії наштовхувалося на певний опір з боку тих, хто не мав можливості або не бажав виїжджати у тилі райони і розумів необхідність запаситися продуктами харчування. За спогадами сучасників

тих подій, працівників владних установ м. Києва, поширення набули крадіжки продовольства у особливо великих розмірах, в тому числі й для подальшої його реалізації за спекулятивними цінами [7, арк. 274]. Ще перед відступом радянських військ співробітники Дніпропетровського обкому КП(б)У у липні 1941 р. зазначали, що міліціонери та працівники прокуратури недостатньо приділяли уваги протидії поширенню крадіжок продовольства. Це дозволяло робітникам торговельних організацій розкрадати продукти харчування і продавати їх за завищеними цінами [8, арк. 4].

На початку війни набула також широкого розповсюдження видача продуктів харчування працівниками торговельних організацій партійним і радянським працівникам без будь-яких накладних документів лише за іменними записками без фіксації обсягів виданих продуктів. За свідченнями керівників радянських органів, це призводило до перебоїв в постачанні продуктів харчування працівникам підприємств. Держконтроль УРСР м. Ворошиловграда встановив, що, порушуючи постанову Раднаркому СРСР від 18 липня 1941 р. № 1882 про введення карток на хліб та інші продовольчі товари, місцеві торговельні організації здійснювали масову передачу продуктів харчування керівникам обласних та міських державних організацій. При цьому працівники прокуратури пропонували такі дії розглядати як розкрадання державного майна у особливо великих розмірах, однак на початку війни покарати за це керівництво торговельних організацій заважала кругова порука у середовищі місцевих керівників [9, арк. 7-10].

Характерною особливістю випадків бандитизму, які мали місце в цей час, було те, що банди формувалися, в основному, з дезертирів, які мали кримінальне минуле і проникли до лав Червоної армії. Ці злочинці, дезертируючи з армії, захоплювали з собою зброю, яку використовували для скоєння злочинів. Так, 4 грудня 1941 р. на території Мостовського району Ворошиловградської обл. дезертири з Червоної армії: Пурик, - в минулому кримінальник, Панкратов, Ладиженко і Кученко під виглядом працівників міліції проникли у квартири Кириленка, Приходька, Бондаря і, пограбувавши їх, втекли. 8 грудня 1941 р. при затриманні вказаних злочинців у квартирі притонуотримувача Пурика, вони вчинили збройний опір, відкривши вогонь з гвинтівок та кидаючи гранати, але всі бандити були затримані, у них були вилучені гвинтівки, револьвери та гранати. Слідство встановило, що учасники цієї банди скоїли ще низку аналогічних злочинів.

26 грудня 1941 р. на території Ровеньківського району Ворошиловградської обл. був затриманий дезертир Червоної армії Новіков, у якого було вилучено обріз гвинтівки з набоями. Слідством було встановлено, що Новіков був організатором бандугруповання, що складалося з 7 озброєних дезертирів, що вчинили пограбування з убивством громадянина Снітлера [10, арк. 51].

А ось ще один випадок, датований тим же груднем 1941 року. До Кадіївського міського відділу міліції повідомили, що до села Головинівка прибули якісь озброєні люди та займаються грабежами. Бандитів було троє. У минулому - «розкуркулені елементи», вони дезертирували з лав Червоної Армії і стали на шлях кримінальних злочинів. До Головинівки було направлено оперативний загін, до якого увійшли співробітники Кадіївського міськвідділу Безносок, Пліс, Скрилов, Ковальов, Дяченко та Устименко. Вони оточили будинок, у якому сховалися два бандити. Дільничний уповноважений Ковальов постукав у двері та наказав відчинити. Бандити відповіли відмовою та відкрили вогонь із гвинтівок. Підкравшись до вікна, оперуповноважений карного розшуку Пліс відвернув увагу бандитів. Інші оперативники зламали двері і вдерлися до будинку. Злочинців було затримано. У них вилучили гвинтівки, гранати та велику кількість набоїв. Третій бандит на прізвище Шевельов жив неподалік. Дільничний уповноважений Ковальов попрямував до його будинку, намагаючись обдурити бандита. Але щойно Ковальов з'явився у дворі, Шевельов вистрілив і дільничний упав. Шевельов відкрив вогонь по решті співробітників міліції. У будинку знаходилася дружина Шевельова та дитина. Їм запропонували залишити будинок і коли ті вийшли, будинок підпалили пляшками із запальною сумішшю. У перестрілці було вбито і Шевельова.

З метою недопущення проникнення зброї у руки кримінальних елементів і вилучення його у населення, органами міліції була вжита низка заходів, в результаті яких було вилучено: гвинтівок - 724, револьверів - 166, кулеметів - 4, гранат - 1141, набоїв - 54 048 [10, арк. 51].

Разом з тим, результати боротьби з кримінально-бандитськими та спекулятивними елементами були б ефективнішими, якби не була згорнута робота з агентурно - інформаційною мережею у низці районів областей, чому значно сприяла евакуація агентурно - оперативних обліків, а також відсутність нових вербувань замість інформаторів, які пішли в Червону армію. У зв'язку з цим органам міліції була надана практична допомога

та встановлений контроль над агентурною роботою, в результаті чого агентурно-інформаційна мережа на початок 1942 р. складалася:

Таблиця 1
Склад агентурно-інформаційної мережі на початок 1942 р. [10, арк. 53].

Вид співробітництва	У відділах кримінального розшуку	У відділах БРСВ
Агентів	11	0
Інформаторів	625	256
Довіреніх осіб	1295	0

Якщо проаналізувати ці дані, то зразу впадає в око повна відсутність агентів та довірених осіб у відділах БРСВ. Це можна пояснити тим, що ці відділи працювали не так активно у цьому напрямі, як відділи кримінального розшуку, а, можливо й тим, що протидії кримінальній злочинності саме у той час надавалося менше уваги. Крім того, на це могло вплинути гігантське переміщення тисяч підприємств та організацій на схід, разом з якими могла виїхати й агентура та довірені особи відділів БРСВ.

Криміногенна ситуація в країні погіршувалася, кількість злочинів зростала. У 1942 р. злочинність в СРСР зросла на 22% порівняно з 1941 р. Особливо тривожним був той факт, що найбільше зростання відбулося на рахунок тяжких злочинів [4, с. 162].

У зв'язку з наближенням фронту діяльність торгових організацій, як у містах, так і в селах, була дезорганізована, а в окремих випадках і зовсім згорнута. Недостатнє підвезення продуктів на ринок було використано спекулятивними елементами, які товари та продукти першої необхідності продавали за надзвичайно високими цінами. Так, наприклад, пачка махорки, вартістю 35 коп., продавалася спекулянтами за 50-60 рублів, літр олії, державна ціна якого була 12 рублів 50 коп., - за 180 рублів. За вказаний час було відкрито 956 кримінальних проваджень у справах по спекуляції, за якими притягнуто до кримінальної відповідальності 1003 особи [10, арк. 51].

Серед найхарактерніших справ зі спекуляції можна назвати такі. У місті Ворошиловграді була заарештована група спекулянтів, в яку входили: А. Довганюк - без певних занять, О. Шпаков - кримінальник, які роз'їжджали по районам області і займалися скупкою олії, тютюну і продавали їх за спекулятивними цінами. При обшуку у них була вилучена значна кількість олії. У Ворошилограді також заарештували М. Некраш - без певних занять, Є. Некраша, якого раніше судили за спекуляцію, Д. Антиховича, які

систематично роз'їжджали селами і спекулювали олією. 21.01.1941 у Ворошилограді був затриманий В. М. Кузьменко, який продавав махорку по 60 рублів за пачку. У нього було вилучено 34 пачки махорки. У результаті цих заходів за вказаний час було передано до судово-слідчих органів 2630 справ, за якими засуджено: до вищої міри покарання - 308 осіб, до позбавлення волі від 3 до 10 років - 1199 осіб [10, арк. 52]. Як бачимо, заходи покарання було досить суворими і це зрозуміло з огляду на воєнний стан.

Евакуація, нальоти ворожої авіації та артилерії спричинили зростання таких видів злочинів, як мародерство, крадіжки та грабїж. Тільки за 5 перших місяців війни працівниками кримінального розшуку та співробітниками ВБРСВ Одеси затримано 79 мародерів. Було ліквідовано 71 грабїжницьку групу, заарештовано 353 особи, 566 злочинських груп, 8 шахрайських груп [1, с. 146-147].

Чільне місце у роботі міліції займала боротьба зі спекуляцією та злочинами, що були пов'язані з обігом продуктивних карток. Ці злочини вчинялися у типографіях, карткових та контрольно-облікових конторах, торговельних організаціях, органах, що відали картками та їхню видачею на підприємствах, в установах та домоуправліннях. З метою посилення боротьби з цим видом злочинів Пленум Верховного Суду СРСР постановою від 26 червня 1942 року надав пропозицію щодо кваліфікування злочинів, пов'язаних з обігом карток, за статтями Кримінального кодексу, які передбачали відповідний вид злочину (наприклад, крадіжка). Співробітники міліції виявили цілу низку осіб, що скоювали злочини, пов'язані з обігом карток [1, с. 147].

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити головну тенденцію та особливість правового регулювання діяльності органів міліції в роки війни по боротьбі зі злочинністю, що полягала у посиленні політики репресії, та покладене на міліцію завдання практичної допомоги у її реалізації. Загалом із цим завданням органи міліції впоралися, злочинність у 1941-1942 роках хоч і зростала, але не була неконтрольованою. Поширилися нові види злочинів, такі як дезертирство, мародерство, з якими міліції теж довелося боротися. Найпоширенішим видом злочину були крадіжки, а найнебезпечнішим - бандитизм. Значно ускладнювали цю протидію військові дії, відступ Червоної армії, міграція величезних мас народу, наявність великої кількості зброї на руках у населення, колосальний дефіцит кадрів у міліції. Ці чинники не були суто тимчасовими,

а довготривалими, вони продовжували діяти і в наступні роки, в тому числі, і у повоєнні.

Література

1. Лобоженко Д.Б. Міліція радянської України в період 1941-1945 років : історико-правове дослідження: дис.канд.юр.наук. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 201 с.

2. Саблук С.А. Кримінально-правовий контроль за злочинністю в Україні у 1922-1960 рр.: дис... докт. юр. наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2017. 476 с.

3. Пристайко О.В. НКВС-МВС УРСР (1934-1954 рр.): структурна побудова та функції (історико-правове дослідження): дис.канд.юр.наук. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021 272 с.

4. Бандурка О.Н., В. А. Греченко, О. Н. Ярмиш. Поліція / міліція в Україні з XVIII століття і до сьогодення: Наукове видання у семи томах. Т. 4: Міліція в Україні в роки німецько-радянської війни та повоєнний період (червень 1941 - березень 1953 рр.): історико-правове дослідження: [монографія] Харків: Майдан, 2023. 504 с.

5. Бандурка О.М., Греченко В.А. Діяльність міліції Харківщини у 1941 році (воєнний період) (До 80-річчя початку німецько-радянської війни). *Право. ua.* 2021.№ 2. С. 5-11.

6. Шурхало Дмитро. 80 років тому українці теж переживали окупацію та евакуацію. *Радіо «Свобода»*.2022.14 липня.

7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 59. Оп. 1. Спр. 226. Арк. 274.

8. ЦДАГО України. Ф. 57. Оп. 4. Спр. 9. Арк. 4.

9. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 63. Арк. 7-10.

10. Галузевий державний архів СБУ (ГДА СБУ). Ф. 16. Спр. 531. Арк. 51.

Греченко В. А.,

orcid.org/0000-0002-6046-0178

доктор історичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України

Харківського національного університету

внутрішніх справ,

кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

факультету № 6

Сокурєнко В. В.,

orcid.org/0000-0001-6879-7376

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права

та кримінології факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування

Одеського державного університету

внутрішніх справ